

Láskou ke kázni, kázní ke svobodě

(Úvaha na věčné téma)

Jiří Sedlák

Přechod od předlistopadové diktatury (s téměř vojenskou kázní všude) k polistopadové demokracii přinesl bezbřehý liberalismus (s téměř vakuem kázně všude). Avšak jako lidé nemohli žít dobře a šťastně jen v kázni (v podobě poslušnosti) bez určité svobody, tak dnes nemohou žít opravdu svobodně bez určité odpovědnosti, a tedy kázně (v podobě sebekázně). Kázeň se zdá jako přísnost vylučovat lásku a jako podřizování někomu či něčemu se zdá být vzdálena svobodě. V následující úvaze se snažím dokázat, že tomu tak není, tedy že kázeň (hlavně u předškoláka a školáka) můžeme vypěstovat jen v přátelském ovzduší náročnou láskou a že předpokladem svobody (hlavně u dospívajících a dospělých) je sebeukázněnost.

Láskou ke kázni

Kázeň se běžně chápe jako vědomé dodržování norem. A normy jako to, co je ve společnosti obvyklé, tradované, osvědčené, jako to, co je dovolené – přípustné, jako to, co je potřebné, nutné a správné. Jedinec je dodržuje buď ze strachu, nebo ze slabosti se jim vzepřít (ač s nimi vnitřně nesouhlasí), nebo z vlastního přesvědčení, tj. z vnitřní ukázněnosti, zralosti, odpovědnosti. Do tohoto v podstatě *sociologického pojetí kázně* je třeba zařadit aspekt *etický*. Jasně je to například u *kázně vojenské*, která někdy přináší mravně konfliktní situace. Kázeň v armádě je totiž založena na rozkazu (a ten se má podle kázeňského řádu splnit „bez odmluv, přesně a včas“). Co však, je-li tento rozkaz nemravný?

Vedle sociologického (a vojenského) pojetí kázně stojí *psychologicko-pedagogické pojetí kázně* v rodině a ve škole. Klasickým dílem o kázni je práce Uhrova – pojem kázně, kázeň filozoficky, psychologicky, sociologicky, prostředky a metody kázeňské (UHER, J. *Problém kázně*. Praha: Dědictví Komenského, 1924). Významný je i příspěvek Bláhův (BLÁHA, I. A. Kázeň na středních školách, zvláště na školách dívčích. *Věstník českých profesorů* 1912, č. 19, část pedagogická, s. 69–75).

V řadě rodin se však správně neuplatňuje. Otcové ukáznějí dítě jen přísně až krutě bez lásky, matky naopak často praktikují „opičí lásku“ bez vedení ke kázni, nebo – mají-li oba náročné zaměstnání do večera – dítěti se nevěnují. (Supluje za ně TV, Internet, ulice – vlivy spíše znekažňující.) Mělo by tomu být ale jinak. Ke kázni je třeba vést už jedenapůlleté dítě, ovšem

s láskou a s citem, což je pro rodiče, kteří tyto úlohy chápou jako navzájem si odporující, obtížné. Rozhodujícím faktorem v ovzduší rodičovské lásky k dítěti je však zároveň pěstování úcty k rodičům. Takový vztah dítěte k nim tvoří základ jeho pozdějšího postoje k lidem. Odmlouvání, drzost, vzdor (nejsilnější ve třech letech) je však třeba ihned překonávat – i plácnutím. Prohrají-li totiž rodiče v prvním souboji s dítětem (uklidit hračky apod.), neuvítězí v dalších. Celkově ovšem musí dítě cítit lásku. Nejlepší příležitost k navazování citových kontaktů se obvykle vytváří po vykonání trestu, „o který si dítě řeklo“ a o němž ví, že si ho zaslouží. Pak je s láskou přivinout, vysvětlit mu, proč muselo být potrestáno a jak trestu předcházet. Dítě začne chápat, že rodiče odmítají jeho nesprávné chování a ne je samotné. Častěji však mají rodiče dítě odměňovat než trestat, odměňovat za plnění náročnějších úkolů (ne však za samozřejmosti, jako je umytí nádobí, vynesení odpadků). Rodiče by tedy měli vytvářet mezi láskou a kázní rovnováhu.

V ovzduší lásky lze dítě vychovávat ke kázní – odpovědnosti například pomocí *Thorndikova „zákona pozitivního posilování“*, tj. posilovat u dítěte chování, které přináší žádoucí výsledky. Williamsovi vytvořili program pro děti 4–8leté v podobě tabulky se čtrnácti položkami, které se vyplňovaly barevnými puntíky, a za projevy dobrého chování byly děti odměňovány přiměřeně penězi, přitom jim však bylo doporučeno jejich rozumné vydávání a spoření. Dále ve výchově ke kázní – odpovědnosti je třeba děti naučit, že každý čin má následek. Například když dítě svou loudavostí zmešká školní autobus, ať dojde 2–3 km do školy pěšky (blíže o tom všem Dobson, 1997, s. 58–90).

Na rodinu navazuje škola. *Školní kázeň* nemá být jenom vnějším pořádkem a klidem ve třídě, ale morálkou třídy. Platí zde slova Komenského, že žák musí cítit, že jej učitel miluje, ovšem – dodávám – tak, že se snaží rozvinout v něm to nejlepší, včetně odpovědnosti – sebekázně, tedy opět „láskou ke kázní“. (Dalo by se to nazvat „výchovnou láskou“.) Ukázkování žáků je pak proces, kdy je třeba přihlížet k individuálním zvláštěnostem žáků, ke stádiím vývoje osobnosti a k morálce třídy a u učitelů ke stylu výchovy; za nejlepší se považuje styl autoritativní s integračními prvky, tj. podněcování iniciativy, vlastní příklad, diskuse se žáky (blíže Bendl, 1998, s. 127–167). Školní kázeň má být prostředníkem mezi citovou morálkou rodiny a přísnější morálkou občanského života. Proto cílem školní výchovy je člověk se zralým charakterem, který se dokáže ovládat, dodržuje společenské normy a má kladný postoj k lidem.

Kázni ke svobodě

Rozumí-li se kázni jen podřizování se někomu (nejostřeji v kázni vojenské), pak se teze „kázni ke svobodě“ se zdá protirečivá, ba nesmyslná. Zamysleme se však hlouběji!

Svoboda se filozoficky chápe jako „možnost jednat podle vlastní vůle“. Baťa ve Zlíně měl na tovární zdi kromě jiných hesel i heslo: „Co chceš, můžeš.“ Ale pokud se chci odrazit a plavat ve vzduchu – mohu? Nebo jsem v realizaci této vůle, tohoto svého chtění, omezen určitými podmínkami? Nemohu sice létat pomocí vlastních paží, ale mohl bych létat na rogalu, větroni, v balonu, v letadle apod. Jsem tedy v realizaci této své vůle létat determinován svými fyzicko-fyziologickými předpoklady negativně, ale technickými a finančními předpoklady pozitivně. *Musím* přihlížet k těmto předpokladům a podřídít se jim, pokud chci „jednat podle své vlastní vůle“. A co jiného je *podřizování se* tomu, co je nutné, než kázeň? Tedy: *kázni ke svobodě*. V našem jednání tedy neplatí ani nezávislost na jakýchkoli předpokladech (indeterminismus, popřípadě voluntarismus = „Co chceš, můžeš“), ale ani opak – naprostá určenost našeho jednání (determinismus či fatalismus = „Vše je určeno naším Osudem, kondiciogramy apod.“).

V určitých podmínkách se chápe svoboda *psychologicky a sociologicky* jako svoboda negativní, tj. *svoboda od něčeho*. Psychologicky, například v období dospívání jako svoboda od rodičů, přesněji od jejich vůle a domácích povinností, ovšem při podržení všech výhod – práv dosud rodiči poskytnutých. Je to stav svobody bez kázně a podržením jen svobod (práv) bez povinností je to morální jednostrannost. Pokud však dospívající odolají tlaku svých pudů po sexuální promiskuitě, nikotinu, alkoholu, drogách, gamblerství, je toto odolání určitou sebekázní, která jim přináší svobodu *od* těchto negativ. A pokud plní nadále své domácí povinnosti a navíc si začnou pro sebe zčásti vydělávat (kdysi, běžně např. v USA, roznáškou tisku, dnes, u nás, třeba založením počítačové firmy už během studia), můžeme i zde mluvit o tom, že taková sebekázeň osvobozuje (od rodičů) ne negativně, ale pozitivně. „Svoboda od něčeho“ vyznívá kladně i v případě osvobozeneckých hnutí, jak národních (dekolonizace), tak demokratických (denacifikace, destalinizace apod.).

Proti negativní „svobodě od něčeho“ stojí pozitivní „*svoboda k čemu*“. Jde jakoby o tři vrstvy: první vrstva – povrchová, dávající *politicko-právní* rámec životu společnosti – jedinců. Jsou to *práva a svobody* obsažené například v Listině práv a svobod. Druhá vrstva žádá, aby tento rámec *formálních* práv a svobod byl naplňován *fakticky* splňováním reálných a realizovatelných *politických programů*. (V této souvislosti lze vzpomenout, jak Božena Němcová zaznamenala povzdech pražské chudiny donucované v roce

1848 rakouskými policisty k oslavě právě zavedené „konštytuce“ zapálenými svíčkami v oknech: „Nač nám je ta svoboda?! Ta nám nedá ani práci, ani chleba!“) Třetí, nejhlubší vrstva „svobody k čemu“ – *tvorivá činnost* nejruznějších vědců, umělců, učitelů, managerů atd., kteří by měli přinášet účinné plody předchozí vrstvě politické. A je snad očividné, že k tomu tato tvořivá činnost vyžaduje kázeň, sebekázeň, odpovědnost v míře maximálně možné.

Dodatek k přehnaně liberální výchově bez kázně: Jaromír Hanzlík (z Úsměvů v ČT 1) jako varování Jiřině Bohdalové, aby nerozmazlovala své dva vnuky uvádí tuto příhodu: V samoobsluze u pokladny malý roztomilý hošík vytrvale narážel nákupním vozíkem na paty starší dámy. Ta se zoufale podívala na chlapcovu matku s prosbou, zda by tomu děcku nemohla něco říct. Maminka se na ni mile usmála a k údivu přítomných pravila: Víte, já vychovávám svého syna antiautoritativně. Za ní stojící mladík otevřel sklenici medu a pomalu jí ho lil do vlasů. S milým úsměvem k ní pravil: Milostivá, já jsem byl vychován stejně jako váš synek. To se ale přihodilo ve Švýcarsku.

Literatura

DOBSON, J. *Láska a kázeň ve výchově dětí*. Praha: Návrat domů, 1997.

BENDL, S. *Strašidlo nekázně aneb Hledání východiska ze školských labyrintů*. Praha, 1998.